

Derleyen L. CARL BROWN • İmparatorluk Mirası

L. CARL BROWN Princeton Üniversitesi Dış İlişkiler Bölümü'nden emekli profesördür. Princeton'da 1966'dan 1993'e değin süren öğretim üyeliği yıllarının büyük bölümünde Yakındoğu araştırmalarında disiplinlerarası program yöneticisi olarak hizmet etti. Temel araştırma konusu, gerek Mağrib, gerek Maşrik olmak üzere çağdaş Arap dünyasının siyasal ve diplomatik tarihidir. Yapıtları arasında *The Tunisia of Ahmed Bey* (1974); *International Politics and the Middle East* (1984) bulunmaktadır; ayrıca (Cyril E. Black'le birlikte) *Modernization in the Middle East: The Ottoman Empire and its Afro-Asian Successors* (1992) adlı kitabın editörlüğünü yapmıştır.

*Imperial Legacy. The Ottoman
Imprint on the Balkans and the Middle East*

© 1996 Columbia University Press
Onk Ajans Ltd.

İletişim Yayınları 601 • Araştırma-İnceleme Dizisi 95

ISBN-13: 978-975-470-746-5

© 2000 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1-6. BASKI 2000-2013, İstanbul

7. BASKI 2017, İstanbul

KAPAK Fatoş Gencosman

UYGULAMA Suat Aysu-Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Mustafa Şahin

DİZİN Cemalettin Yılmaz

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Deve Kaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Derleyen L. CARL BROWN

İmparatorluk Mirası

Balkanlar'da ve Ortadoğu'da
Osmanlı Damgası

*Imperial Legacy
The Ottoman Imprint
on the Balkans and the Middle East*

ÇEVİREN *Gül Çağalı Güven*

REDAKSİYON VE
YAYINA HAZIRLAYAN
Elçin Gen



i l e t i ŝ i m

İÇİNDEKİLER

Teşekkür.....	7
Ülke ya da Bölge Olarak Osmanlı Egemenliğinin Tarih ve Süreleri.....	9
1. Çerçeve: Giriş <i>L. Carl Brown</i>	13
BİRİNCİ KESİM	
ALGILAMALAR VE PARALELLİKLER.....	29
2. Mirasın Anlamı: Osmanlı Örneği <i>Halil Inalcık</i>	32
3. Algılamalar Sorunu <i>Norman Itzkowitz</i>	50
İKİNCİ KESİM	
ARAP DÜNYASI VE BALKANLAR.....	63
4. Balkanlar'daki Osmanlı Mirası <i>Maria Todorova</i>	70
5. Yugoslavya'nın Parçalanması ve İç Savaşta Osmanlı Mirası <i>Dennison Rusinow</i>	113
6. Bellek, Miras ve Tarih: Arap Dünyasında Osmanlı Mirası <i>Karl K. Barbir</i>	144
7. Arap Siyasal Sınırları İçinde Osmanlı Mirası <i>André Raymond</i>	164

ÜÇÜNCÜ KESİM

SİYASAL BOYUT 181

8. Ortadoğu'da Süregiden

Osmanlı Mirası ve Devlet Geleneği

Ergun Özbudun 186

9. Osmanlı'nın İdarî Mirası ve Modern Ortadoğu

Carter Vaughn Findley 222

10. Osmanlı Diplomasisi ve Bıraktığı Miras

Roderic H. Davison 246

DÖRDÜNCÜ KESİM

İMPARATORLUK ARAPÇASI 299

11. Çağdaş Siyasal Arapça'daki Osmanlı Mirası

Bernard Lewis 301

12. Dilde Osmanlı Mirası

Geoffrey Lewis 316

BEŞİNCİ KESİM

AVRUPA, EKONOMİ VE SAVAŞ 329

13. Ekonomik Miras

Charles Issawi 332

14. Askerî Miras

Dankwart A. Rustow 360

ALTINCI KESİM

DİN VE KÜLTÜR 381

15. Modern Ortadoğu'da İslâm ve Osmanlı Mirası

William Ochsenswald 384

**16. Osmanlı'nın Eğitsel Mirası: Efsane mi,
Yoksa Gerçek mi?**

Joseph S. Szyliowicz 412

17. Sonsöz

L. Carl Brown 435

Osmanlı Mirası: Kaynakça Önerileri 441

Katkıda Bulunanlar 449

Dizin 453

TEŞEKKÜR

Bu kitabın hazırlanmasının her aşamasında Uluslararası Araştırmalar Merkezi, Yakın Doğu Araştırmaları Bölümü ve Princeton Üniversitesi Yakın Doğu Araştırmaları Programı ile Türk Araştırmaları Enstitüsü'nün cömertçe yardımlarından yararlanıldı.

Resimleri kullanma izni veren aşağıdaki kuruluşlara teşekkür ederim.

Türk Dışişleri Bakanlığı'na, *Ottoman Architectural Works Outside Turkey* adlı kusursuz yayında yer alan çeşitli fotoğraflar için.

Topkapı Sarayı Müzesi'ne, Sultan II. Abdülhamid'in portresi ve bir Avrupalı diplomatı kabul eden vezir-i azâm taşbasması için.

Journal of Turkish Studies ve editörü Şinasi Tekin'e, *Imperial Self-Portrait: The Ottoman Empire as Revealed in the Sultan Abdul Hamid II's Photographic Albums* (der. Carney E.S. Gavin ve Harvard Semitic Museum) adlı yayındaki fotoğraflar için.

İstanbul'daki İslâmî Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Merkezi'ne, Saraybosna'daki Gazi Hüsrev Camii'nin fotoğrafı için.

Selanik'teki Bizans ve Bizans Sonrası Uygarlıklar Dokuzuncu Ephoreia'ya, Hamza Bey Camii ve Alaca İmaret fotoğrafları için.

Diğer fotoğraflar Richard B. Parker, André Raymond ve Joseph Szyliowicz tarafından sağlandı.

**ÜLKE YA DA BÖLGE OLARAK OSMANLI
EGEMENLİĞİNİN TARİH VE SÜRELERİ**

	TARİH	SÜRE
Arnavutluk	1468-1912	444
Cezayir	1516-1830	314
Arabistan Yarımadası (bkz. el-Hasa; Hicaz; Yemen)		
Bosna	1463-1878	396
Bulgaristan	1396-1878	483
Girit	1669-1898	229
Kırım	1478-1774	296
Hırvatistan	1526-1699	173
Kıbrıs	1571-1878	307
Mısır	1517-1882	365
Yunanistan	1456-1830	374
El-Hasa	1869-1913	44
Hersek	1482-1878	396
Hicaz	1517-1916	399
Macaristan	1526-1699	173
Irak	1534-1918	384
Ürdün	1516-1918	402
Kuveyt	1869-1899	30
Lübnan	1516-1918	402
Libya	1551-1911	360
Makedonya (Üsküp)	y.1371-1913	542

Filistin/İsrail	1516-1918	402
Romanya		
Eflak	1476-1829	353
Moldavya	1504-1829	325
Sırbistan	1389-1829	440
Suriye	1516-1918	402
Tunus	1574- 1881	307
Türkiye	y.1420-1923	503
Yemen	1517-1636	
	y. 1870-1918	167

Not: Yukarıdaki veriler yaklaşık değerdedir. Sınırlar zaman içinde değişmiştir. Osmanlı fetihlerinin (yani sıra kayıplarının) tarihi bugünkü sınırları tamı tamına izlememektedir. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu dahilindeki farklı yönetim düzenlemeleri de (özerklik ve yarı bağımsızlıktan tam merkezi hükümet denetimine dek değişen) bu tabloya yansımamıştır.

Kısa Bir Hatırlatma

Arnavutluk: I. Balkan Savaşı döneminde bağımsızlık,1912.

Cezayir: Fransız işgalinin başlangıcı, 1830.

Bosna: 1878'den itibaren Avusturya yönetimi, Avusturya tarafından ilhak 1908.

Bulgaristan: 1878'den itibaren Osmanlı İmparatorluğu dahilinde özerk; bağımsızlık ilanı, 1908.

Girit: Yunan ayaklanması ve savaşın ardından Avrupalıların Osmanlıları tahliyeye zorlaması, 1898.

Kırım: 1475'den itibaren bağımlı prenslik, 1774'de *de facto* Rusların eline geçmesi; 1830'da Rusya tarafından ilhak.

Hırvatistan: Yalnızca doğu kesimleri (temelde Sava ve Drava ırmaklarının arasındaki bölge) Osmanlı egemenliğine girdi; Zagreb de dahil olmak üzere, Hırvatistan'ın geri kalan bölümü Macaristan'a ve Habsburglara bağlı kaldı.

Kıbrıs:1878'den itibaren İngiliz yönetimi, 1914'de İngiltere tarafından ilhak.

Mısır: 1882 İngiliz işgali; 1918 İngiliz mandasının kurulması.

Yunanistan: Osmanlı nüfuzu çok daha eski olmakla birlikte, kesin fetih tarihi 1456'dır.

el-Hasa: Osmanlılar, Basra Körfezi'ne yönelik onaltıncı yüzyıldaki Portekiz akınlarına karşı koymuş ve bütün Arabistan'da egemenlik iddiasını sürdürmüştü, ama orta Arabistan'da (el-Necd) gerçek bir denetim yoktu ve Körfez bölgesinde de yer yer mevcuttu. İngiltere'nin ondokuzuncu yüzyıllık gayri resmî manda sistemi (eski "Korsan Kıyısı" bu sistemden sonra Ateşkes Kıyısı olarak adlandırılmıştır) Osmanlı denetimini daha da kısıtladı. Sonraları Midhat Paşa'nın Bağdat'ta olduğu dönemde (1869-1872) ciddi, resmî denetim kurma yönündeki Osmanlı çabaları sınırlı ölçüde başarılı oldu ve daha sonra 1913'te İbn Suud'un el-Hasa'yı *de facto* ele geçirmesiyle tümüyle suya düştü.

Hersek: 1878'den itibaren Avusturya yönetiminde; 1908'de Avusturya tarafından ilhak.

Hicaz: Osmanlılar Mekke ve Medine'nin denetimini Mısır'ın fethiyle ele geçirdiler; 1802/3'te, Mısırlı Mehmet Ali Paşa'nın birliklerince 1812'deki yeniden fethine değin Vahhabilerin eline geçti. İngiltere'yle ittifak kuran Şerif Hüseyin 1916'da "Arap İsyanı"nı başlattı.

Macaristan: 1526 Mohaç Savaşı'nın ardından Osmanlı egemenliği; Macaristan'ın bir bölümü onaltı ve onyedinci yüzyıllarda Osmanlılarla Avusturya arasında değişken bir askerî sınır oldu; Macaristan'ın büyük bölümü 1699'daki Avusturya-Osmanlı Karlofça Antlaşması'yla Osmanlılarca yitirildi.

Irak: bkz. bölüm 7, Osmanlı-İran sınırlarının değişmesi hakkındaki ayrıntılar için.

İsrail/Filistin: bkz. Suriye.

Ürdün: bkz. Suriye.

Kuveyt: Basra'da Osmanlı denetimi ya da en azından nüfuzu muhtemelen onaltıncı yüzyıldan başlar. Denetim kurma yönünde belirgin çabalar 1869'dan (Midhat Paşa'nın Irak'ta 1872'ye dek süren valiliği sırasında) itibaren görülür. İngiliz himayesi için gizli antlaşma 1899'da; Kuveyt'i özerk bir Osmanlı *kazası* olarak kabul eden gayri resmî Osmanlı-İngiliz anlaşması 1913'te.

Lübnan: bkz. ayrıca, Suriye. 1861'de Avrupa devletlerinin, Cebel-i Lübnan'ı Avrupa'nın onayıyla Osmanlı Devleti tarafından Lübnanlı olmayan bir Hıristiyan tarafından yönetilen özerk bir Osmanlı vilayeti yapturmaları.

Libya: Trablusgarp'ın 1551'de Osmanlılarca fethi; özerk Karamanlı hanedanı, 1711-1835. Bundan sonra, 1911'de başlayan İtalyan işgaline değin Libya'nın Osmanlı tarafından doğrudan yönetimi.

Makedonya: “Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti” (BM’in kabul ettiği isim; “Makedonya”nın kullanımı Yunanistan tarafından protesto edilmektedir). Bulgaristan’la birleşme (Ayastefanos Antlaşması, 1878), Berlin Antlaşması’yla (yine 1878) etkisizleştirilmiş ve tekrar Osmanlı egemenliğine verilmiştir. İkinci Balkan Savaşı’nın (1913) ardından Osmanlı egemenliği bitmiştir.

Filistin/İsrail: *bkz.* Suriye.

Romanya: 1829’da özerklik, 1878’de hukukî bağımsızlık (Berlin Kongresi’yle).

Sırbistan: 1389 Kosova Meydan Savaşı. 1829’dan itibaren özerklik, tam bağımsızlık 1878’de (Berlin Kongresi).

Suriye: 1516’da Memlûklerin yenilgiye uğratılması, temel olarak bütün coğrafi Suriye’de (İsrail, Ürdün, Lübnan ve bugünkü Suriye) Osmanlı egemenliğine yol açtı.

Tunus: 1881, Fransız himayesinin yerleşmesi.

Türkiye: Osmanlılar onüçüncü yüzyılın sonlarında Anadolu’nun büyük bölümünde egemenliklerini yerleştirmişlerdi ancak, sonradan Timur’un 1402’de Ankara Savaşı’ndaki zaferinin ardından bu toprakların büyük bölümünü yitirdiler. Osmanlıların Anadolu’yu yeniden fetihmesi Sultan I. Mehmed (1413-1421) dönemiyle başladı; Anadolu’daki Osmanlı varlığının hesaplanmasında biraz da keyfi olarak 1420 tarihi seçildi.

Yemen: Osmanlı denetimi sürekli olmayıp, büyük ölçüde kıyı ve alçak bölgelerle sınırlı kaldı.

Sudan: 1820’lerin sonunda Mısır Hıdivi Mehmed Ali Paşa tarafından fethedildi ve 1880’lerde Sudanlı Mehdî’nin başarılı ayaklanmasına değin Mısır denetimi altında kaldı; bu yıllar boyunca teknik olarak Osmanlı İmparatorluğu’nun bir parçası olmasına karşın, bu çalışmada konu dışı bırakıldı. Aslında, Sudan sözel ve tarihsel geleneği bu dönemi “Türkiyya” olarak adlandırmaktadır. Gene de, Mısır yasal olarak o dönemde Osmanlı İmparatorluğu’nun bir parçası olmakla birlikte, Mehmed Ali hanedanı gerçekte özerkti, Sudan büyük ölçüde Mısır’ın hakimiyetindeydi.

1

ÇERÇEVE: GİRİŞ

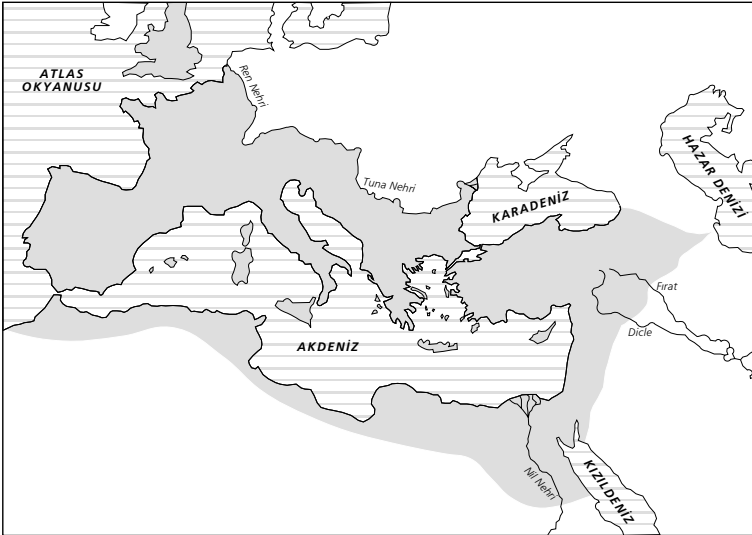
L. Carl Brown

Osmanlı İmparatorluğu, dünyanın en büyük imparatorluklarından biriydi. Kuruluşu 13. yüzyıla dek uzanır. 1920'lere kadar süren tarihi boyunca, parlak dönemleri kadar kötü dönemleri de olmuştur. Akdeniz çevresinde kurulup gelişmiş pek çok büyük imparatorluk arasında, yalnızca gücünün doruğundaki Roma İmparatorluğu'nun toprakları Osmanlı İmparatorluğu'nunkinden daha büyük bir yüzölçümüne ulaşmıştı; üstelik Roma İmparatorluğu onun kadar uzun yaşamadı. Akdeniz imparatorlukları arasındaki uzun ömür rekoru, Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'na aittir. Gelgelelim, Bizanslılar kısa bir dönem dışında, topraklarının genişliği ve egemenlikleri altındaki halkların çeşitliliği yönünden Osmanlılarla karşılaştırılmaz.

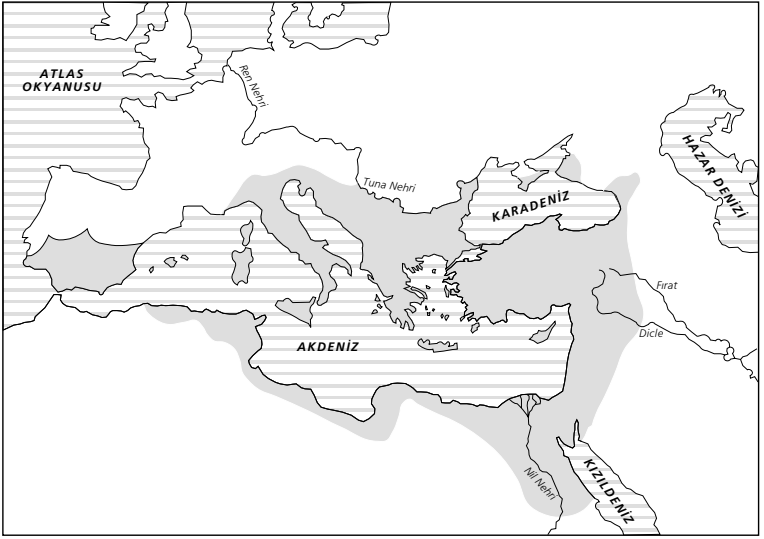
Roma İmparatorluğu, Batı uygarlık tarihine ilişkin sayısız ders kitabında Batı'nın hukuki ve politik kurumlarının temeli olarak gösterilir; Osmanlı İmparatorluğu'nun böyle bir imparatorlukla karşılaştırılması, Doğu-Batı karşıtlığı gibi çok köklü bir anlayışa sağlıklı bir meydan okuma anlamına gelmektedir. Bizans İmparatorluğu'yla da böyle bir karşılaştırma yapılması aynı anlamı taşır, ama o denli çarpıcı bir karşılaştırma sayılmaz. Çünkü Batı Avrupa ve Kuzey Amerikalıların gözünde Bizanslılar pek fazla Batılı değildir. Roma, Bizans ve Osmanlı Devletleri

DÖRT BÜYÜK İMPARATORLUK - ROMA, BİZANS, ABBASİ VE OSMANLI.

Tümü de gücünün doruklarında olduğu dönemde gösterildi. Haritalar yaklaşık değerlere göre hazırlandı. Sözelimi, gevşek "himaye"den merkezi denetime değin farklı biçimleri göstermemekte. Dahası, bu "enstantane resim" doruk noktasından çok daha mütevazı topraklara doğru küçülüşü çok kısa zamanda gerçekleşmiş olan Bizans İmparatorluğu'nun biraz abartılmış bir resmini vermekte. Bunun tersine, Osmanlı İmparatorluğu önemli topraklarının büyük bölümünü ancak varlığının kabaca son yüzyılı içinde yitirmişti. Bu haritalar ayrıca bize tüm bu üç ya da aslında dört imparatorluğu oluşturan Akdeniz topraklarının birbirinin ne denli aynı olduğunu hatırlatma işlevi de görmekte.



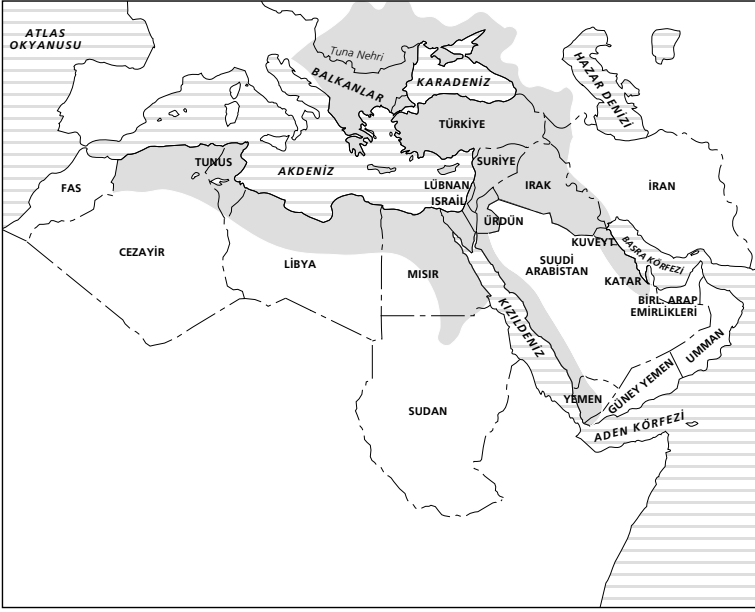
Roma İmparatorluğu



Bizans İmparatorluğu



Abbasi İmparatorluğu



Osmanlı İmparatorluğu

Akdeniz'de kurulmuş, geniş topraklara hükmetmiş, uzun ömürlü, çok milliyetli imparatorluklardır. Aslında, Osmanlı İmparatorluğu bir ölçüde Bizans'ın halefi olarak kabul edilebilir, tıpkı Bizans İmparatorluğu'nun Roma'nın halefi olması gibi.

Bir başka bakış açısına göre, Osmanlı İmparatorluğu, Emevî, Abbasî, Fatımî ve Memlûk hanedanları gibi daha eski Müslüman devletlerin yanı sıra Moğolların da mirasına dayanan İslâm imparatorluklarının en son ve en gelişmiş örneğiydi. 16. yüzyılda gücünün doruğundayken Osmanlı İmparatorluğu tarih sahnesini iki büyük Müslüman imparatorlukla, İran'daki Safavî ve Hindistan'daki Moğol İmparatorluklarıyla paylaşmıştı. Bu üç komşu imparatorluk, İslâm uygarlığının Asya, Avrupa ve Afrika'ya derinlemesine nüfuz edecek biçimde muazzam yayılışını temsil ediyordu. Ne var ki, aralarında uluslararası siyasette önemli bir güç olarak 20. yüzyıla dek yaşamını sürdü-

rebilen yalnız Osmanlı İmparatorluğu oldu. 18. yüzyılın sonuna gelindiğinde, Moğol İmparatorluğu yıkılıyor, Güney Asya'da İngiliz Sömürge Yönetimi olarak adlandırılan uzun dönem başlıyordu. Safavîlerin halefi olan Kaçar hanedanı her ne kadar 1920'lere değin ayakta kaldıysa da, Osmanlıların sahip olduğu coğrafi genişliğe, siyasal kurumsallaşmaya ve askerî güce yaklaşmadı. Avrupa devlet sistemi karşısında zayıf düşen Osmanlı İmparatorluğu, yani klasik tarih kitaplarındaki formülasyona göre "Avrupa'nın hasta adamı", 19. yüzyılda bile Kuzey Afrika ve Arap Yarımadası'nın bazı bölümlerinde merkezî denetimini yeniden kurmayı başardı. Bunun yanı sıra 1877'de bir Osmanlı ordusu, kendisinden çok daha büyük bir Rus ordusunu altı ay kadar uzun bir süre durdurabildi.

Sözün kısası, uzun ömürlü Osmanlı İmparatorluğu, en azından son altı yüzyıl süresince, büyük bir ihtimalle bütün İslâm tarihinde İslâm dünyasının en geniş ve en etkili devlet sistemini oluşturdu.

Bir üçüncü bakış açısına göre, Osmanlı İmparatorluğu, tarihleri uygarlığın başlangıç dönemine dek uzanan birçok Batı Asya imparatorluğunun en yeni (belki de sonuncu?) ve en kurumsallaşmış örneğiydi. Bin yıllık Batı Asya/Akdeniz imparatorluk geleneği olarak adlandırılabilir olan gelenek, çağlar boyunca Firavunlar dönemi Mısır'ı ile Mezopotamya'nın ilk devlet ve uygarlıklarından (ve Atatürk'le haleflerinin savundukları tarihsel soyağacında büyük bir yer tutan Hititlerden), Akalara, Sasanîlere, İskender ve haleflerinin imparatorluklarına ve ardından Roma, Bizans, Abbasî ve Osmanlı dönemlerine dek uzanan bir tarihsel zincir oluşturur.

Dolayısıyla, göçmüş imparatorluklar tapınağında Osmanlılara yüksek bir yer ayrılmalıdır. Doğrusu, böylesine ısrarlı bir biçimde görmezden gelinen ya da yanlış temsil edilen önemli bir siyasal yapı bulmak zordur. Bu tavır, yalnız Batı'da değil, Osmanlı mirasçısı devletlerde de görülür.

Batı, Osmanlı İmparatorluğu'nu kendi adıyla tanımayı inatla reddederek, pek çok değişik din, dil ve etnik grup mensubunun yaşadığı bu imparatorluğu "Türkiye" ve yöneticilerini de

“Türk” olarak adlandırmakta direnmişti. Boğaziçi sahillerinden geniş toprakları yönetenlerin, “Türk” sözcüğünü “köylü” ya da “hödük” anlamında kullanmaları, Batılıların dikkatini çekmemiştir. Ne tuhaftır ki, Batı öteden beri bilinçsizce de olsa, ulus-devletin tam karşıtı olan Osmanlı İmparatorluğu’nu kesinlikle Batılı etnik-dilsel bir kategoriye sokarken, Osmanlıların “kendileri gibi olmadıkları”nda ısrar etmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu’na eski Osmanlı topraklarında da daha sıcak bakıldığı söylenemez. Balkanlar’ın büyük ölçüde Hıristiyan olan halklarında, ayrıca Güneybatı Asya’daki Ermenistan’da kendi din ve dillerine dayanan modern milliyetçi anlayış, Osmanlı geçmişinin nefretle anılacak bir yabancı tahakkümü sayılıp reddedilmesini dayatmaktadır.

Araplar da Osmanlı egemenliğini bir yabancı tahakkümü sayar. Ayrıca anakronist bir yaklaşımla, bugüne ait bir gerçeklik olan Arap milliyetçiliğini alıp, milliyetçi siyasal kimliğin var olmadığı bir döneme taşırlar.

Türkiye Cumhuriyeti’nin bile kendi Osmanlı geçmişine yaklaşımı çelişkilidir. Mustafa Kemal Atatürk ve haleflerinin Türkiyesi, Avrupa modeline uygun bir ulus-devlet olmak zorundaydı. Bu yeni devlet, Avrupa’nın, seleflerine her zaman verdiği ismi, -Türkiye’yi- benimsedi. “Türk” bir aşağılama sözü olmaktan çıktı, bir ulusun gurur duyulan ismi haline geldi. Gene de, günümüzde Türkler Osmanlı geçmişini çeşitli bakımlardan benimserler, Osmanlı İmparatorluğu’nun -biraz anakronistik bir tavırla- Türk ulusal zaferler yüzyıllarını temsil ettiğini düşünürler. Buna karşılık, Türkiye Cumhuriyeti’nde 1920’lerden bu yana siyasal ideoloji ile kurumsal yapının temel yönelimi, farklı kültürleri, dilleri ve etnik grupları bir araya getiren bir imparatorluğu geçmişe gömmek, ortak bir kültür, dil ve etnisite fikrine dayanan bir politik cemaat yaratmak olmuştur.

Dolayısıyla, Osmanlı İmparatorluğu bugün genellikle ya silinip atılması gereken kötü bir miras, ya da olayların gerisinde kalan ve bugünün gerçekliğinden kopuk, geçmiş bir çağa ait bir olgu olarak kabul edilmektedir. Bu algılama yelpazesinde

bir gerçeklik payı olduğu kabul edilebilir. Bütün fikirler ve kurumlar bir çağdan diğerine yaşamını sürdürmez. Gelgelelim, Osmanlı geçmişine ve günümüzdeki muhtemel etkisine ilişkin, sağlıklı bir tarihsel muhakeme yapılmaksızın hüküm vermek kabul edilemez bir tutumdur. Bu kitap, tarih mahkemesinde dava özetlerinin bir toplamı olarak görülebilir. Okuyucu bu kitapta gerek iddia (olumsuz ile son derece tatsız arasında bir yerlerde duran Osmanlı mirası), gerek savunma (Osmanlı'ya ait belli düşüncelerin ve kurumların hâlâ taşıdığı önemi) dosyalarını bulacak. Ne var ki, bütün bu dosyalarda Osmanlı İmparatorluğu ile mirasına yönelik daha dengeli bir yaklaşıma ihtiyaç duyulduğu üzerinde görüş birliği ortaya çıkıyor.

Bu kitaptaki yazılar, ayrıntılar üzerinde değil geniş izlekler üzerinde duruyor, hem uzmanlar için doyurucu bir nitelik taşıyor, hem de uzman olmayan kişilere sesleniyor.

Uzmanlaşma, bu kitabı planlarken çeşitli güçlükler çıkardı. Kitaba katkıda bulunanların çoğu, başlangıçta, Osmanlı mirasının günümüz dünyasındaki etikelerini değerlendirme önerisine pek de sıcak bakmadılar; bu, değiştirmeye çalıştığımız yaklaşım tarzının bir göstergesidir. Hemen hepsi kendilerini ya Osmanlı sonrası dönem hakkında yeterli uzmanlıktan yoksun Osmanlı tarihçileri olarak ya da tam tersi, Osmanlı dönemi konusunda kendilerini yeterli bulmayan akademisyenler olarak tanımladılar. Bazıları Osmanlı dünyasının tamamı üzerinde değil, bir zamanlar Osmanlı egemenliğindeki topraklar ya da halkların (yani Arap dünyası, Balkanlar, Türkiye) bir kısmı hakkında bilgi sahibi olduklarını ileri sürdü. Oysa, ancak modern dönemde Arap dünyasını Türkiye'den, ya da Ortadoğu'yu Balkanlar'dan ayıran bu keyfi sınırlamaları yıkarak, Osmanlı dönemini ve daha sonra yerini alan ülkeleri karakterize eden devamlılıklarla karşıtlıkların daha doyurucu bir değerlendirilmesi yapılabilir.

Osmanlı mirasının tek varisini Türkiye Cumhuriyeti olarak görme eğilimini aşmak da önemli. Evet, Türkiye'de olduğu gibi diğer ülkelerdeki kamuoyu da, Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun yerini aldığı fikrini benimsemiştir, ama Osmanlı

geçmişlerini reddetmek için en çok uğraşan belirli devletlerde ve halklarda da, Osmanlı yüzyıllarıyla bağlantılı kültürel örüntülerin devam ettiği görülmektedir. Bu kitapta bir araya gelen yazarlar, Osmanlı kalıntılarını ne pahasına olursa olsun bulmak peşinde değiller. Onları yönlendiren ilke, Osmanlı mirası sorununun büsbütün göz ardı edilmeyip, gündeme getirilmesi gerektiğidir.

Tanımlama

1920'lerde Filistin'deki İngiliz manda yönetiminde görev yapan Sir Harry Luke, anılarında 1928'de protesto için gelen bir Filistin Arap heyetinden (bu, iki cemaatin kutsal yerleri konusunda Müslümanlarla Yahudiler arasında çıkan "Ağlama Duvarı olayı"nın ilk evresidir) söz eder. Osmanlı İmparatorluğu'nun hâlâ varlığını sürdürdüğü dönemde Anadolu'da görev yapmış olan Luke, biraz Türkçe biliyordu ama Arapça bilmiyordu. Arapça tercümanını aradan çekmeye karar verdi ve "bildiğim biraz Türkçe'den ne kaldıysa, onunla başlattığım hararetli tartışmadan sonra, bu dilde söylediklerimin daha önce tercümanın Arapça'ya aktardığı sözlerimden çok daha etkili olduğunu farkettim. Bu ülkede yaşlı Araplar arasında Türkçe'nin otorite dili olması geleneğinin hâlâ devam ettiğini gösteren bu durum çok ilginçti".¹

Bu olay, birbirinden tümüyle farklı iki açıdan yorumlanabilir. Yaşamlarının ilk yıllarını Osmanlı uyrukları olarak geçirmiş bu Filistinli Arap önderler, Osmanlı siyasal kültürüyle şekillendirilmiştir, ama çocukları böyle bir etkinin izlerini taşımayacaktı. Bir sonraki Filistinli kuşağı, Türkçe'nin "otorite dili" olarak kullanıldığını hiç duymadan yetişecekti. Bundan böyle, her kuşakla birlikte Osmanlı mirasından kalan ne varsa gittikçe daha da zayıflayacaktı.

Gelgelelim, bir başka düzeyde, bu olay yönetenlerle yönetilenler arasındaki yüzyıllara dayanan ayrımı gösteriyor. Luke,

1 Sir Harry Luke, *Cities and Men: An Autobiography*, c. 3 (Londra: 1956), s. 24-25.

tıpkı çok sayıdaki Osmanlı selefi gibi, Filistinli uyruklarının anadilini konuşmayan ve yönettiği bölgenin yerlisi olmayan biriydi. Aslına bakılırsa, bu görüşme Ivo Andriç'in, Filistin'i değil de Bosna'yı anlatan *Drina Köprüsü*'nde çizdiği tabloya uymaktadır. Andriç'in romanının, Bosnalı köylülerle Osmanlı memurlarından oluşan kahramanları, tıpkı bürosunda Filistinlilerle görüşen Luke'un durumunda olduğu gibi, iki ayrı politik kültürü -yani yönetenlerle yönetilenleri- temsil ediyordu.

Böylelikle tablo netleşiyor. Osmanlı'dan Osmanlı sonrası döneme geçişi, ancak ömürlerinin bir bölümünü Osmanlı uyruğunda geçirenler keskin bir kopuş olarak yaşamışlardır. Bunlar Osmanlı İmparatorluğu yıkıldıktan sonra da günlük hayatlarında imparatorluğun dolaysız izlerini taşıyacaklardı. Öte yandan, az sayıdaki yönetenin yönetilen kalabalıklardan keskin bir biçimde ayrılması şeklindeki bin yıllık Ortadoğu siyaset örüntüsünün 1918'den sonra da sürdüğü ve belki bugüne kadar geldiği iddia edilebilir. Tıpkı Osmanlıların daha önceki yüzyıllarda gelişen tutum ve töreleri benimseyip geliştirmesi gibi, bugün de Osmanlı sonrası ülkeler bilinçsizce de olsa, Osmanlı örüntülerini sürdürmektedir.

Eleştirmenler, bu ikinci tezi, değişmeyen Doğu imgesine dayandığı gerekçesiyle özselci görüşün irkiltici bir örneği sayabilirler. Ne var ki, sürmekte olan Osmanlı etkisinin ihmali, Ortadoğu'nun tarihsel olarak biçimlenmiş kendine özgü kültürel niteliklerinin göz ardı edilmesi değil midir? Yüzyıllar, aslında binyıllar içinde gelişen düşüncelerin ve kurumların böylesine hızla ortadan kaybolduğunu ileri sürmek, dünyanın bu kesiminin modern tarihindeki tek gerçek dinamik değişkenin, Batı'nın Batılı olmayan dünya üzerindeki etkisi olduğunun kabulüne tehlikeli bir biçimde yaklaşmaktadır.

Herhangi bir dönemi inceleyen tarihçi, bu gibi metodolojik sorunlarla karşı karşıyadır ve en uygun çözüm yolu şöyle bir maksimle ifade edilebilir: Ne toptan bir değişim, ne topyekûn bir devamlılık vardır. Her özgül tarihsel olayda, ne ölçüde değişim, ne ölçüde devamlılık olduğu çok büyük bir özenle saptanmalıdır. İncelenen konuya uygun olarak, geniş varyasyon-

lar beklenebilir. Söz gelimi, yerleşme örüntülerindeki değişiklikler, “otorite dili”ndeki değişikliklerle ilişkili olmayabilir ve farklı mesleklerin görelî prestijindeki değişiklikler muhtemelen evlilik örüntülerindeki değişikliklerle ilintilidir ve bu ikisi aynı tempoda gerçekleşmeyebilir. Demek ki, okuyucu aşağıdaki makalelerin ele aldığı farklı konulara göre farklı değerlendirmelerle karşılaşmayı bekleyebilir.

Bundan başka, Osmanlı ile ne kastettiğimizi tanımlama sorunu da var. Örneğin, belirli kurumlar Osmanlı’dan ziyade İslâmî olarak sınıflandırılabilir, çünkü, İslâm’ı koruma ve aktarmaya çalışan dinsel uzmanların başında bulunduğu bir dizi İslâmî kurum Osmanlı öncesi yüzyıllarda geliştirilmişti.

Bir başka sorun, Osmanlı İmparatorluğu’nun, son 150 yılda tehditkâr bir Avrupa’yla baş etmeye çalışırken, daha az Osmanlı olmaya başlayıp başlamadığıdır. Osmanlı dünyası üzerindeki bu yadsınamaz Avrupa baskısı, tarihçileri genellikle modern dönemin temel dinamik değişkeninin, yerli Osmanlı-Doğulu değil, dışsal Avrupalı-Batılı olduğu düşüncesine itmiştir. Bu düşünceye bağlı kalınırsa, o zaman “Osmanlı”yı, Osmanlı İmparatorluğu’nun dış etkilere daha kapalı olduğu dönemde geliştirilen düşünce ve kurumlar için kullanıp, dar bir tanımla yetinmek yerinde olur. Bu tanıma göre, komşu Avrupa devlet sistemi Osmanlı toprakları üzerinde tahakküm kurunca kendini gösteren kültürel melezleşme ‘Osmanlı’nın dışında bırakılacaktır.

Katıksız Osmanlı sayılan daha pek çok şey benzer bir işleme tâbi tutulabilir. Söz gelimi, Osmanlı olarak tanımlanan kurumlar belki de Bizans ya da Abbasî kalıntıları olarak görülebilir. Ya da, Osmanlı sınırları dışındaki ortam birçok durumda Osmanlı döneminde ortaya çıkan farklı kültürel uyarlamalardan çok daha etkili olarak sunulabilir. Ya da Osmanlı terimi, İslâmî düşünce ve kurumlardan ayrılarak dar bir siyasal açıdan mı tanımlanmalıdır?

Bu kitapta kapsayıcı yaklaşımı seçtik. Osmanlı, geniş anlamda 13. yüzyılın son yıllarından hanedanın kurucusu Osman Bey’in döneminden, küçülen Osmanlı topraklarının parçalan-

dığı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1923'e dek var olan kültürün tüm yönlerini kapsayacak biçimde kullanılıyor. Osmanlı terimi, dinsel olan ve olmayan, kamusal ve özel bütün gelişmeleri kapsayacak şekilde kullanılıyor.

Osmanlı Devleti'nin son yıllarına ait mirasın, önceki Osmanlı yüzyıllarından daha etkili olduğu tahmin edilebilir ve makalelerin çoğu bu tahmini desteklemektedir. Dolayısıyla, Batı'nın baskılarıyla mücadele dönemini, Osmanlı tarihinin bir parçası olarak görmek yerinde olacaktır. Bu çalkantılı dönem, 18. yüzyıl sonlarında başlamış, İstanbul bin yıllık 'payitaht' niteliğini yitirip, Türk ulus-devletinin sıradan bir şehri olana dek sürmüştür.

Kaldı ki, bu son yüzyılların Kanunî Sultan Süleyman ya da Fatih Sultan Mehmet dönemi kadar Osmanlı olduğunu söylemek, dikkatimizi, yalnızca mütehakkim yabancılara değil, Osmanlıların eylemlerine de yöneltecektir. Böylelikle, ilk modernleşme incelemelerinde görüldüğü söylenen yanıştan, yani karmaşık değişim sürecini, edilgin bir geleneksel toplumu dinamik bir yabancı toplumun etkilemesi şeklinde ele almaktan kurtulmuş oluruz.

Bununla birlikte, daha yakın geçmişin ille de bugünün mirasında daha ağırlıklı bir yere sahip olması gerekmiyor. Bütün halkların, kuşaklar boyunca sürdürmüş oldukları bazı davranış örüntüleri vardır. Kültürün bu istikrarlı yönleri, en sonuncusu da dahil olmak üzere, belirli bir çağ ile sınırlanamaz. Muhtemel bir listede, pekâla cinsler arası ilişkiler, toprak mülkiyeti, kırsal nüfusa karşı kentsel tutumlar, estetik ifadeler,² dinsel bağlılıklarla oluşan sosyopolitik gruplaşmalar ('millet'

2 Gibb şunları söyler, "Bu, insan toplumlarında evrensel bir psikolojik yasa olabilir. Bir yandan, doğa bilimleri ve teknoloji sonsuz biçimde aktarılabilmekte ve insan kültüründeki tek gerçek uluslararası unsur oluşturmaktadır. Öte yandan, sanat, estetik, felsefe ve dinsel düşünce her bir kültürün kendine özgü özelliklerini taşımaktadır. Her toplum kendi kültürünü kiskançlıkla korumaktadır ve her ne kadar diğer kültürlerin etkisine tümüyle kapalı değilse de, bu etki ancak çok sınırlı bir düzeyde ve kendi mizacına ve psikolojik yapısına uygun biçimlerde kalmaktadır" H.A.R. Gibb, "The Influence of Islamic Culture on Medieval Europe," Sylvia Thrupp (ed.) *Change in Medieval Society: Europe North of the Alps, 1050-1500* (New York: Appleton, 1964), s. 167.

sistemleri) ve keskin yöneten/yönetilen ayrımı gibi başlıklar yer alabilir.

Bununla birlikte, uzak geçmişin yakın geçmişe göre çok daha önemli miraslar bıraktığı bir başka yol daha vardır. Kimi zaman, bir toplum kendi geçmişini o günün değerleri için yeniden kurgular, geçmişinden bugününü meşrulaştıracak mirasları seçer ya da yaratır.

Bu “kullanışlı” tarih yaklaşımından Osmanlı döneminin incelenmesinde ve daha sonra da Osmanlı sonrası dönemde varlığını sürdüren Osmanlı miraslarının izini sürmekte yararlanmak, önemli ve kimi zaman da çelişkili bakış açıları yaratmaktadır. Belirli durumlarda daha eski Osmanlı dönemleri, aşağıdaki örneklerin de işaret ettiği gibi yakın dönemlere kıyasla daha önemli miraslar olarak belirmektedir:

Cümleye malûm olduğu üzere Devlet-i Aliyyemizin bi-dayet-i zuhurundan beru ahkâm-ı celile-i kur’aniye ve kavanin-i şer’iyyeye kemaliyle riayet olunduğundan, saltanat-ı seniyyemizin kuvvet ve miknet ve bilcümle tebasının refah ve ma’muriyeti rütbe-i gayete vâsil olmuş iken...³

Bunlar, Osmanlı İmparatorluğu’nda Batılılaşma yolunu açan ilk büyük fermanın, ünlü 1839 Gülhane Hatt-ı Hümayûnu’nun ilk satırlarıdır. Bu programatik ifade bir geçmiş yorumuydu, söz konusu yorum Batılılaşma reformlarına kuşkuyla bakan bir kitleye reformları benimsetmeye çalışan devlet adamları ve ideologlar için temel bir açıklama aracı haline gelecekti. Bu satırlar iki altın çağa atıf yapıyordu: 1) Erken dönem Osmanlı İmparatorluğu, 2) Kur’an’ın indirilip şeriat düzeninin kurulduğu Hz. Muhammed dönemi ile hemen ardından gelen dönem. Dolayısıyla reformcular, kendilerini yabancı kaynaklardan etkilenen kişiler olarak değil, Osmanlı Devleti’nin güçlü olduğu ça-

3 Hatt-ı Hümayun’un tamamının (Halil İnalcık tarafından yapılmış) bir İngilizce çevirisi için bkz., J. C. Hurewitz, (ed). *The Middle East and North Africa in World Politics: A Documentary Record*, c. I (New Haven: Yale University Press, 1975), s. 269-271.

ğın yanı sıra Hz. Muhammed ve “Hulefa-yı Raşidin” çağını yeniden yaratma çabasındaki kişiler olarak tanımlıyorlardı.

Daha sonraları, yeni kurumların ve görüşlerin kökenleri yadsınamaz hale gelince, bu temanın çeşitlemeleri de geliştirildi. Örneğin, çeşitli Müslüman sözcüler aşağı yukarı şunları söylemekteydi: Biz Müslümanlar uygarlık meşalesini barbar Avrupalılara devrettik ve şimdi önceden onlara verdiklerimizin bir kısmını geri alıyoruz. Tamamlayıcı bir tema da, bizzat Hz. Muhammed’in kâfirlerce geliştirilen fikirlerden yararlanmaktan çekinmediğiydi. Bütün bu temalar, geçmişin programatik amaçlarla seçmeci bir kullanımı anlamına geliyor.

Hilafetin değişmekte olan önemi, geçmişi yeniden biçimlendirmenin başka bir örneğini oluşturur. Her ne kadar “halife” sözcüğünün, saygın bir unvan olarak kullanımından hiçbir zaman vazgeçilmemiş olsa da, bir “Müslüman papa” ya da Bizans mirasına uygun olarak Müslüman bir Kayzer-papa nosyonu bulunmuyordu. Sultan Abdülhamid dönemi (1876-1909) ve Pan-İslâm akımının yükselişiyle, bu eski unvana yeni bir canlılık kazandırmak, siyasî açıdan iyi bir manevra haline geldi. Sultan Abdülhamid, Pan-İslâm olarak adlandırılmaya başlayan harekete kucak açtı ve kendisini yalnız küçülmekte olan Osmanlı sınırları dahilinde yaşayan Müslümanların değil, bütün dünyadaki Müslümanların lideri olarak göstermeye çalıştı. Bu fikrin etkileri Birinci Dünya Savaşı’nda hissedildi; Osmanlı İmparatorluğu İttifak Devletleri’ne katılıp, padişah, halife olmasına dayanarak cihad ilan ettiğinde, Müslüman halkların yaşadığı sömürgeleri bulunan İtilaf Devletleri tepki göstermek gereğini duydular. Bu, Osmanlı Devleti’nin Mekke’yi yöneten adamı olan Şerif Hüseyin’le (Ürdün kralı Hüseyinin dedesinin babası) İngilizlerin görüşmelere başlamasına dek giden olaylar zincirinin önemli bir halkasıydı. Birinci Dünya Savaşı sırasında Şerif Hüseyin, hükümdarına sırt çevirerek İngilizlerle ittifak yaptı ve “Arap İsyanı”nı başlattı. Bu olaylar çağdaş Ortadoğu tarihinde çok önemli bir dönüm noktası oluşturacaktı.

Erken dönem İslâm tarihinin ülküselleştirilerek değerlendirilmesine dayanan hilafet sembolizmi öylesine önem kazan-

mıştı ki, Atatürk'ün bu makamı 1924'de ilga etmesi, bütün Müslüman dünyasını sarstı. Osmanlı egemenliğini hiçbir zaman yaşamamasına, hattâ Osmanlı hükümlerindeki topraklara komşu bile olmamasına karşın, özellikle İngiliz sömürgesi Hindistan'daki Müslümanlar olaya büyük tepki gösterdiler. Atatürk'ün cüretkâr hamlesinden hemen sonraki yıllarda yeni bir halife seçme girişimlerinde yaşanan kargaşa, geleneksel olduğu kabul edilen bir makamı yeniden yaratmanın, mevcut olanı korumaktan ne kadar güç olduğunu bir kez daha gösterdi. Ama bu arada Abdülhamid'in Pan-İslâm fikrinin hilafet tarihini nasıl "yeniden yazmış" olduğu ilginçtir.

Osmanlıların Pan-İslâmizm fikri ile bugünün sayısız siyasal İslâm akımı arasında doğrudan bir bağ kurmak zorlama bir girişim midir? En azından, ilkinin ikincisine doğrudan etkisi tartışılmaz değilse de, 19. yüzyıl Osmanlı dünyasıyla, (diğer Müslüman ülkeler bir yana) ondan boşalan yerlerde bugün var olan devletlerde tarihin seçmeci kullanımını biraraya getiren yapısal paralellik apaçık ortadadır.

"Kullanışlı tarih" olgusunun öteki yüzü, gerek bir zamanlar Osmanlı egemenliği altındaki topraklarda gerek başka yerlerde yaşayanlar arasındaki Osmanlı dönemini teessüfle anmak ya da yok saymak (ya da her ikisi) şeklindeki güçlü eğilimdir. Bu durum, bizim gerçekte olanı, daha doğru bir şekilde yeniden kurmamıza engel oluşturur mu? Bir soru daha: Eğer bugünün ideologları yeni değerleri savunmayı seçerlerse, süreç içinde farklı bir Osmanlı geçmişi mi keşfedecekler?

Söz gelimi, bugün doğu Arap dünyasının tamamında kabul gören anlayış, Osmanlı döneminin dört yüzyıllık bir yabancı tahakkümü olduğudur.⁴ Bugünün pek çok sorunu önce Os-

4 Bu, Mağrib'de pek görülmeyen bir temadır. Mağrib'de Osmanlı egemenliğinin son yıllarının hatıraları ve gerçekliği, Bereketli Hilâl'deki kadar travmatik değildi. Osmanlı Cezayir'i 1830'larda Fransız kolonyalizminin eline geçti. Tunus'a gelince, sözlü gelenek, Fransa'nın himaye yönetimini kabul ettirdiği 1881'den sonra, Tunusluların Fransızları defetmeye gelecek Osmanlı savaş gemilerini görebilmek umuduyla kıyıda beklediklerini kaydeder. Libya, Avrupa kolonyalizmine daha geç boyun eğdi (1911), ancak, Osmanlılar İtalyan istilasına askeri olarak direndiler.

manlı daha sonra Avrupa'nınki olmak üzere çifte emperyalizmle açıklanmaktadır. Oysa, titiz tarihsel araştırmalar gösteriyor ki, Osmanlı döneminin son on yılı gibi geç bir dönemde bile, (Arap milliyetçiliğinin "çarpan kalbi" olan) Suriye'de yaşayan Arapların ezici çoğunluğu, Osmanlı egemenliğini yabancı/dış kuvvetin yönetimi olarak görmüyor ve ya siyasal açıdan mütevekkil ya da padişah/halife hükümetinin destekçisi bir tavır sergiliyordu. Arap İsyanı denen hareket ortaya çıkınca, Şerif Hüseyin'e ve İngiliz müttefiklerine katılanlar, temsil ettiklerini ileri sürdükleri halkın büyük bölümü tarafından kuşkuyla karşılanmışlardı.

Birinci Dünya Savaşı'nın sona erişinin hemen ardından Osmanlı İmparatorluğu'nun yerini alan Atatürk Türkiye'si, Araplara (ve aynı zamanda Doğu'daki Türki halklara) sırtını döndü. Araplar İngiliz ve Fransız mandalarıyla yabancı kontrolüne girdiler. O zaman tarihi yeniden yazmak, Osmanlı dönemine dek uzanan kusursuz bir Arap milliyetçiliği tarihini yaratmak, siyasal açıdan anlamlıydı. Bu aslında son derece doğaldır. Ortalama Amerikan yurttaşının kafasındaki Amerikan Devrimi ile tarihçilerin bu devrime ilişkin çok daha incelikli yorumları arasındaki farkı hatırlamak, bu bağlamda yeterince aydınlatıcıdır.

Kısacası Araplar, Osmanlı dönemini Arap milliyetçiliği açısından yorumlamaktadır. "Tahayyül edilen" siyasal topluluk, ortak bir Arap dili ve kültürüne dayanır. Bu doğal topluluğun gelişimini sıkıntıya sokan her şey, ister Osmanlı ister İngiliz olsun yabancıdır. Bunun da şaşılacak bir yönü yoktur. Avrupa'da milliyetçiliğin yükselişinin, daha önce egemen olan Hıristiyanlık ile Kutsal Roma İmparatorluğu'nun meşruiyetini nasıl yok ettiğini hatırlayalım.

Gelgelelim, bugün Arap dünyasının tamamında bir karşı-elit, çözümün İslâm olduğunu ileri sürüyor. Genellikle son derece muğlak olan, şeriata uygun olarak Müslümanlar için ve Müslümanlar tarafından yönetilen devlet nosyonları, Arap milliyetçiliği paradigmasına meydan okuyor. Eğer bir asır önce Sultan Abdülhamid'in bayraktarlığını yaptığına koşut bir

Pan-İslâmizm'in modernize edilmiş biçiminin ideologları, o dönemin tarihini yeniden yazmaya karar verirlerse ortaya ne-ler çıkacak?⁵

Alternatif olarak, bütün Bereketli Hilâl'deki ya da bunun ya-nı sıra parçalanmış Yugoslavya'daki cemaat önderleri, Osmanlı dönemini, egemenliği altındaki halkların canını ve malını ko-ruyabilecek kadar güçlü bir siyasal çerçeve içinde dinsel, dilsel ve etnik özerkliği sağlayan bir dönem olarak hatırlamayı tercih ederlerse? O zaman tümüyle farklı bir Osmanlı geçmişi imgesi ortaya çıkacaktır.

Osmanlı'nın geniş bir tanımı ve muhtemel Osmanlı mirasla-rının geniş bir yelpazede incelenmesiyle, bu kitap hâlâ az geliş-miş bir tarihsel alana yönelik bilimsel ilgiyi artırmayı ve Os-manlı, Arap ve Balkan inceleme alanlarını birbirinden koparan son derece keyfi ayrımların olumsuz sonuçlarını hafifletmeyi amaçlıyor. Bu uzun ömürlü imparatorluğun tarihinin, yalnız bir zamanlar Osmanlı egemenliğinde olan ülkeler için değil, aynı zamanda dünya tarihi için de önemli olduğuna inanıyor. Doğu ve Batı, kadim ve yeni bütün büyük imparatorluk-lar ile haleflerine aktardıkları kurum ve düşüncelerin, geçmiş-lerini anlamlandırmak ve geleceklerini planlamak arayışındaki herkesin ilgisini çekmesi gerektiği kanısındayız. Bu muazzam imparatorlukların önemlilerinden biri de Osmanlı İmparator-luğu'ydu.

5 Bakınız, örneğin, artık hayatta olmayan Mısırlı tarihçi Abdülaziz Muhammead eş-Şinnavi'nin *Al-Dawla al-Uthmaniyya: Dawla Islamiyya Muftara 'Alayha* (Os-manlı İmparatorluğu: İftiraya Uğramış bir İslâm Devleti) adlı eseri. Osmanlı İmparatorluğu'na hem "İslâmi" hem de "iftiraya uğramış" olarak gönderme ya-pılması önemlidir.